

Mākslas brīvība sākas mūsos

✍ Linda Kilevica, "Kurzemes Vārds"

Demokrātiskā sabiedrībā pieņemts respektēt dažādību un meklēt tai kopsaucējus. Citādi grūti sadzīvot un kopīgi risināt problēmas. Taču – vai politikorektuma citīga ievērošana neierobežo brīvību izteikt savu viedokli? Par to, vai mākslinieks jūt vārda brīvības robežas, aicinājām izteikties tēlnieku Egonu Perševicu, rakstnieci Janu Egli, horeogrāfi Kristīni Brīniņu un režisoru Elmāru Senkovu.

– Vai savās mākslinieka izpausmēs jūtaties brīvi?

E. Perševics: Es brīvību mākslā redzu kā stingru ierobežojumu neesamību. Vārda brīvība ir diezgan līdzīga jebkurai rīcības brīvībai. Vai mums ir brīv uzbrukt kādam? Kā kurā kontekstā. Kara laikā nogalināt ir goda lieta. Arī katram mākslas darbam ir svarīgi, ka tas ir kontekstā.

Vai mana brīvība tikusi ierobežota? Bieži vien tās ir subjektīvas sajūtas. Nav gadījies, ka manu izstādi slēgtu. Ir bijuši pāris cenzūras gadījumi, bet tie attiecās uz publisko komunikāciju vai izstāžu nosaukumiem, nevis mākslu kā tādu. Mana personalizstāde pirms kāda laika Liepājas muzejā izsauca publikas sašutumu, kāpēc es izmantojot ne tāda fonta burtus. Lielākā daļa problēmu rodas no pārpratumiem, tā bija arī toreiz. Bija viens vandalisma gadījums pret manu darbu, bet tā jau tad ir vandaļa vārda brīvība.

J. Egle: Es rakstu brīvi. Literatūrā brīvības robežas ir plašākas nekā ikdienā, un tam tā arī jābūt. Literatūrai ir jābūt godīgai, jo tā ataino realitāti, kur notiek pilnīgi viss. Savukārt cilvēkam savā dzīvē ir jādefinē robežas, kur beidzas mana vārda brīvība un kāpēc.

E. Senkovs: Vārda brīvībai blakus stāv pašcenzūra. Pats sev esmu uzdevis šo jautājumu – kāpēc sevi cenzēju? Varu kādu aizvainot, vai būs nepolitikorekti, vienkārši nepieklājīgi. Tas nozīmē, ka vārda brīvība acīmredzami ir ierobežota. Mēs dzīvojam pasaulē, kurā aizvien vairāk ir jāuzmanās un jādomā, lai neaizvainotu kādu sociālu grupu. Taču nekāda sabiedrības morāle nedrīkst ierobežot mākslu. Manuprāt, mēs kā mākslinieki maz pārkāpjam robežas, to vajadzētu darīt vairāk. Tad veidojas diskusija, rodas aizliegumi, notiek streiki pie teātriem.

K. Brīniņa: Dejas mākslā pamata izteiksmes līdzekļi ir kustība un žests. Deja savijas ar citām nozarēm – vizuālo mākslu, teātri, mūziku, lai runātu par to, kas ir svarīgi, un atrastu līdzekļus, ar kuru palīdzību paust savu viedokli. Šajā ziņā brīvība dejā ir pietiekami liela, lai varētu radīt kodus, caur kuriem runāt tieši vai metaforiskā valodā.

– Vai pastāv tēmas, kuras nevajadzētu atainot?

E. Perševics: Nu, to, ko nevar atveidot, to nevar. Ko var, to vajag atveidot. Mūsdienu sabiedrībā tabu nav sistematizēti kā vienkāršākās sabiedrībās, kur ir desmit punkti, kurus nedrīkst pārkāpt. Sabiedrībai ir nerakstītie likumi, kuru nezināšana neatbrīvo no atbildības. Bez šādiem likumiem jau sabiedrība nevar pastāvēt.

FOTO NO PEXELS.COM

Māksliniekiem vajadzētu vairāk pārkāpt robežas, taču ar mērķi – nevis aizvainot, bet likt cilvēkiem ieklausīties, saprast un diskutēt.

J. Egle: Ja ir problēma, tad literatūrai ir pienākums par to runāt. Protams, tā ir katra autora izvēle un brīvība, vai viņš to dara. Ja pasaule virzās uz to, ka es domāju līdzīgi, ko runāju, tad arī literatūrai ir jāvirzās līdzīgi. Bet te ir tas otrs "bet", par kuru jau teicu, ka literatūrai nevajadzētu izlikties. Tās ir ārkārtīgi sarežģītas lietas, un vēl īsti neesmu to līdzsvara punktu sev atradusi.

E. Senkovs: Jautājums, cik režisors ir gatavs kādas sabiedrības grupas kritiku pieņemt. Ir dažādi piemēri. Vai drīkst uz skatuves nogalināt dzīvniekus? Viens students rādīja ļoti labu darbu, kurā tika nicinātas skudras. Performanču mākslas vēsture pierāda, ka ir galinātas cūkas un vistas. Tas izraisīja ārpātīgu diskusiju, bet mākslinieki ierakstīja sevi vēstures grāmatās. Uz skatuves var darīt visu, līdz neiestājas krimināllikums.

K. Brīniņa: Deja salīdzinājumā, piemēram, ar teātra nozari ir samērā neitrāla. Man gribētos, lai sociālā un politiskā plaknē mūsu nozare būtu daudz aktīvāka. Ir atsevišķi mākslinieki, kas vairāk meklē šādu ceļu, taču saistībā ar personīgo pieredzi, ka esi juties diskriminēts vai piedzīvojis agresiju.

– Kāpēc laikmetīgā māksla pati par sevi saņem vairāk sabiedrības kritikas? Tā netiek saprasta?

E. Perševics: Māksla vienmēr ir laikmetīga sava laikmeta robežās. Mūsdienās mēs antīkos mākslas darbus vērojam bez konteksta, novērtējot formu atrauti no darba sākotnējās domas un vēstījuma. Mākslas darbs jau ir veids, kā autors komunicē ar cilvēkiem. Tomēr katru domu mums pienākas paskaidrot, ja kāds to nav sapratis. Darba neskaidrošana, ja skaidrojumu prasa, drīzāk ir mākslinieka slinkums vai arī viņam nav ko teikt.

J. Egle: Skolā ir jādod pamata priekšstatī par literatūras kanoniem un jārunā arī par mūsdienu literatūru. Manuprāt, tā mazliet paliek novārtā. Literatūra iepazīstina ar reālo dzīvi, tās uzdevums ir izstāstīt stāstus un likt par tiem domāt. Ja cilvēks ir mācījies tikai klasiku, tad, ieraugot mūsdienu literatūru, viņam liekas, ka tā nedrīkst, jo vajag rakstīt ar daiļjūsmu. Tagad varam runāt par to, par ko agrāk nedrīkstēja, un tas palīdz mums pazīt citam citu un sevi.

K. Brīniņa: Horeogrāfi arvien vairāk sāk sevi definēt par kustību māksliniekiem, lai palīdzētu skatītājam uztvert, ka deja var būt daudz smalkāka savā izpausmē, ļoti dinamiska, arī ļoti ieturēta un minimālistiska. Ja autoram ir svarīgi veidot dialogu ar skatītāju, satikšanās notiks, un tā būs laba pieredze. Man liekas, skatītājiem ir bail no satikšanās, jo līdz šim redzētais viņiem šķiet pārāk abstrakts un nepieejams. Izradē-pastaigā "Upe" Liepājā šī satikšanās notika, jo mūs interesē pilsētvide, iedzīvotāji, viņu stāsti.

– Kā sader vai nesader māksla un politikorektums?

E. Senkovs: Mani mulsina, ka mēs ejam uz sabiedrību, kurā jābūt vienādā skaitā nominētām sievietēm un vīriešiem. Māksliniekam nav dzimuma. Tas ir kaut kas izdomāts. Jābūt aizstāvētām visu cilvēku vienlīdzīgām tiesībām, bet esmu pret to, ka profesijā sāksim speciāli meklēt vienlīdzību.

Māksla būs brīva tik, cik mēs paši būsīsim brīvi. Nedrīkst pašmērķīgi kurināt naidu un pazemot kādu. Tomēr es drīkstu nokrāsot cilvēku melnā krāsā, arī sarkanā, dzeltenā un zaļā. Drīkstu mākslā izsmiet heteroseksuālas un arī homoseksuālas attiecības, darīt visu, kas kalpo par labu idejai. Vīrieši var pasmieties par

sievietēm tieši tāpat kā sievietes par vīriešiem. Es augstu vērtēju feminismu, bet neuzskatu, ka nedrīkstu mākslā izmantot materiālu, kurā pazemo sievietes. Mākslā svarīgi, ka perspektīvā tā nes kādu labu domu. Tā var kaitināt, var būt agresīva, bet režisora izmantotie asie līdzekļi rosina skatītāju saprast vairāk.

Nav noziegums, ja lugā ir vārds "žīds". Mums ir jāsaprot un jārespektē savas kultūras veidošanās. Kas tad tas būs, ja sāksim cenzēt autorus, kuri sen ir miruši!

J. Egle: Mani ļoti satrauc runas par to, ka no iepriekšējo laikmetu literatūras ir jāņem ārā kaut kādi jēdzieni. Par tiem vajag diskutēt vēstures un literatūras stundās. Nomainīt pagātņi pret nebijušu pagātņi, man šķiet, ir ārkārtīgi bīstami.

Tomēr, ja kāda sabiedrības daļa ir pateikusi: "Man nepatīk, ka tu mani tā sauc!", kāpēc man būtu jāturpina tā saukt? Ja to vajag kāda grāmatas tēla tiešajā runā, atainojot realitāti, tad es lietošu vārdu "pediņš". Ja es kā autore to lietošu, tad mani ir jāmet miskastē.

E. Perševics: Ja minoritāšu tēma ir svarīga stāstījumam, tad tai ir jābūt. Ja ieausta formas pēc, to var uzskatīt par liekvārdību.

K. Brīniņa: Grūti spriest par politikorektumu, jo, manuprāt, šīs tēmas ir par maz izaicinātas, lai varētu runāt par robežu pārkāpšanu. Katrā ziņā dejas mākslai ir potenciāls palīdzēt dažādām sabiedrības grupām tikt sadzirdētām. Sevi es definēju kā sociāli aktīvu mākslinieci, ticu, ka māksla kopumā var daudz ko mainīt. Cilvēki bieži izrādes vēstījumam uztver kā propagandu, it kā mēs spiestu viņus mainīt identitāti. Tas ir milzīgs pārpratums. Mēs visi vēlamies būt pieņemti, un dažādību pasaulē es cenšos organiski iekļaut savās izradēs kā normu. ■